

УДК 338.26(497.1)"1945/1947"
94:338.244.1(497.1)"1945/1947"
94:338.244.1(497.1)"1945/1947"
DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2021.2.rak.65-86>

Оригинални научни рад
Примљен: 8. 11. 2020.
Прихваћен: 29. 6. 2021.

Александар РАКОЊАЦ
Институт за новију историју Србије, Београд
aleksandar.rakonjac90@gmail.com

Имплементација совјетских економских метода у југословенску привреду: индустрија и рударство (1945–1947)*

АПСТРАКТ: Крај Другог светског рата на просторима Југославије отворио је низ питања у вези са организацијом економије. У погледу идејне концепције изградње привреде и друштва, југословенски комунисти су још пре краја рата имали јасну визију будућег устројства. Снажан политички ослонац на Совјетски Савез, детерминисан ратним савезништвом и идеолошком блискошћу, одлучно је утицао на одабир привредног модела који је требало да буде примењен у Југославији. Транзиција ка совјетском командно-планском економском моделу, са циљем овладавања и примене совјетских искустава у југословенским условима, одвијала се уз свесрдну помоћ СССР-а. У раду се анализира на који начин су током двогодишњег периода обнове у индустрији и рударству спроведене у дело методе из совјетске привредне праксе.

Кључне речи: индустрија, рударство, совјетске економске методе, Југославија, СССР, Комунистичка партија Југославије

Тријумфални улазак јединица Црвене армије у Берлин и развијање совјетске државне заставе на крову Рајхстага означили су де-

* Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС, а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2021. години бр. 451-03-9/2021-14/200016 од 5. 2. 2021.

финитивни пораз нацистичке Немачке.¹ Борбе на југословенском ратишту завршене су средином маја 1945. године, када су последње јединице Вермахта положили оружје у западним крајевима земље.² Мир који је наступио, поред одушевљења победом и осећања олакшања међу становништвом, у додиру са тешком стварношћу деловао је отрежњујуће на оне који су имали срећу да преживе четворогодишњи сукоб. На површину су испливале све недаће које је рат оставио за собом.³ Земља је доживела тешку девастацију, а огромне људске жртве положене у рату додатно су обесхрабривале.⁴ Пред Привременом владом стајали су бројни проблеми међу којима су привредни заузимали једно од кључних места.⁵

Комунистичка партија Југославије, као руководећа снага Народноослободилачког фронта, успела је да по ослобођењу наметне суверену власт над целом земљом и да потом, путем полу државне моћи, крене у процес свеукупне реконструкције привреде и друштва.⁶ Југословенско државно и партијско руководство, без било каквог искуства у управљању тако сложеним системом као што је држава, ослонило се на искуства и помоћ Совјетског Савеза, најближег идеолошког савезника и покровитеља.⁷ Тако је из СССР-а још од почетка 1945. године почела да стиже литература која је третирала како

-
- 1 Antony Beevor, *The fall of Berlin 1945*, (New York: Penguin Books, 2002), 386–405; Peter Calvocoressi et al., *Total War, The Causes and Courses of the Second World War*, (London: Viking, 1989), 569.
 - 2 Branko Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*, (Beograd: VINC, 1992), 646; Ljubodrag Dimić, *Jugoslavija i hladni rat, Ogledi o spoljnoj politici Josipa Broza Tita (1944–1974)*, (Beograd: Arhipelag, 2014), 53.
 - 3 Alice Förster, Birgit Beck, "Post-Traumatic Stress Disorder and World War II, Can a Psychiatric Concept Help Us Understand Postwar Society?", *Life after Death, Approaches to a Cultural and Social History of Europe During the 1940s and 1950s. Collection of essays*, eds Richard Bessel, Dirk Schumann, (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 15–35; Bourke Joanna, *The Second World War, A People's History*, (Oxford: Oxford University Press, 2001), 190–215.
 - 4 Архив Југославије (АЈ), Фонд Кабинет маршала Југославије (836), III–4/7, Материјал комисије за Ратну репарацију ФНРЈ „Жртве Југославије у људству и добрима у рату 1941–1945“, 1945. година.
 - 5 АЈ, Ф. Савезна планска комисија (41), 41–5–5, Студија о привредној обнови земље, 1945. година.
 - 6 Branko Petranović, *Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1969), 129–139.
 - 7 Svetozar Vukmanović Tempo. *Revolucija koja teče, Memoari*, I–II, (Beograd: Komunist, 1971), I/37; Branko Petranović, Sava Dautović, *Jugoslavija, velike sile i balkanske zemlje 1945–1948, Iskustvo „narodne demokratije“ kao partijske države*, (Beograd: Istorijski institut Republike Crne Gore, 1994), 29–37; Dragutin V. Marsenić, *Privredni sistem Jugoslavije*, (Beograd: Savremena administracija, 1978), 17.

општеекономска тако и ускостручна питања функционисања социјалистичке привреде.⁸ Изградња привреде по узору на совјетску, практично једину привреду тог типа на свету, захтевала је и други вид совјетске стручне помоћи. Крајем новембра 1945. одређено је тринаест специјалиста⁹ задужених да својим знањима помогну Југославији у њеном настојању да изврши трансформацију привредног система. Командно-плански економски систем, на чијем се увођењу радило, није могао бити изграђен без помоћи совјетских експерата јер у земљи није било кадрова који су имали било какво практично искуство рада у таквом систему. Стога је долазак прве групе ових стручњака децембра 1945. био драгоцен за југословенско руководство. Области њихове уже стручности, а претежно су били економисти, указују нам на поља у којима је југословенска страна била стручно слаба. У економском домену ангажовано је седморо стручњака за изградњу система на микро и макро нивоу, а то су били Алексеј Гладин (стручњак за трговину), Валериј Глушков (стручњак за одређивање цена), Иван Казјуренко (финансије и порез), Лидија Кудравцева (финансијска економија), Иван Евенко (макроекономија-планирање), Виктор Данилов (статистика) и Пјотр Новокрешчонов (саобраћај, утовар и трговачки послови). Поред њих, на раду у Југославији су се нашли Андреј Ходико (електро-металургија), Николај Абрамов (доктор техничких наука - хидротехничар), Иван Борисов (инжењер екс-

8 АЈ, 41–111–197, Совјетска економска литература; АЈ, 41–112–198, Совјетска економска литература.

9 Још 29. маја 1945. Савет народних комесара одлучио је да се у Југославију упути 20 саветника стручних у различитим пољима привреде са задатком да у току једне године помогну изградњу социјализма (Писмо заменика министра иностраних послова СССР В. А. Зорина министру иностраних послова СССР В. М. Молотову 6. 1. 1948, *Југословенско-совјетски односи 1945–1956, Зборник докумената*, прир. Љубодраг Димић и др., (Београд: Министарство спољних послова Републике Србије / Министарство иностраних послова Руске Федерације), 238). Споразум о условима рада совјетских експерата потписали су 13. новембра исте године југословенски амбасадор В. Поповић и народни комесар за иностране послове СССР В. Г. Деканозов (Забелешка о разговору заменика народног комесара за иностране послове СССР В. Г. Деканозова са амбасадором Југославије у СССР В. Поповићем 13. 11. 1945, *Југословенско-совјетски односи 1945–1956*, 38; Саша Илић, „Од наде до разочарања – помоћ Совјетског Савеза у изградњи југословенске привреде (1945–1948)“, *Годишњак за друштвену историју* 1/2016, 41).

плоатације речне флоте), Михаил Бојко (агроном-механичар), Алексеј Тимошејев (агроном) и Гаврил Богров (геолог).¹⁰

Први задаци нових властодржаца били су усмерени на санирање привредних тешкоћа, јер је велики део фабрика обуставио производњу због недостатка сировина и радне снаге или због одбијања предратних власника да њихови погони ступе у рад док се ситуација у земљи не стабилизује.¹¹ Као и после сваког рата, галопирајућа инфлација и валутни хаос били су и неки од главних узрочника кризе,¹² а њихова ликвидација, која је дефинитивно завршена почетком јула 1945. године, омогућила је да се крене у процес организације привреде.¹³ У недостатку сопствених искустава, југословенски комунисти су убрзо почели да совјетске економске методе доследно спроводе у пракси.¹⁴

Преузимањем власти у целој држави Комунистичка партија Југославије је успела да успостави контролу и управу над великим делом привреде. Приликом преузимања предузећа затечен је хаос.¹⁵ Критично стање у предузећима упућивало је на неколико проблема у њиховом функционисању. На конференцији одржаној 30. јуна 1945. у Министарству индустрије, утврђено је да многе фабрике послују са губитком, да у њима влада неред, самовоља и расипништво, да на-

10 Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДАМ-СПРС), 1945, Политичка архива (ПА), СССР, ф. 30, д. 7041, Списак совјетских грађана који се упућују на рад у Југославију, 21. новембар 1945. године; Споразум између Владе Савеза Совјетских Социјалистичких Република и Владе Демократске Федеративне Југославије о условима рада совјетских стручњака који се упућују на рад у Југославију 13. 11. 1945, *Југословенско-совјетски односи 1945–1956*, 36–38.

11 *Борба*, 20. јануар 1945; Vladimir Dedijer, *Veliki buntovnik Milovan Đilas, Prilozi za biografiju*, (Beograd: Prosveta, 1991), 251–283.

12 АЈ, Ф. Привредни савет Владе ФНРЈ (40), 40–36–82, Финансијски извештај Привредног савета за 1945. годину (2. 2. 1946. године), 15.

13 Архив Народне банке (АНБ), 1/III, Народна банка ФНРЈ (40) (1945–1963), досије (д.) 372, Извештај о раду Народне банке од ослобођења до данас, 13. јул 1945. године, 10.

14 Vukmanović Tempo, *Revolucija koja teče*, 1/37.

15 АЈ, 40–2–4, Записник са седнице Привредног савета одржане 6. и 8. октобра 1945. године; *Privredna politika Vlade FNRJ, Zapisnici Privrednog saveta Vlade FNRJ 1944–1953*, 1–IV, prir. Miodrag Zečević, Bogdan Lekić, (Beograd: Arhiv Jugoslavije, 1995), 1/34.

челници одељења и управници фабрика не воде рачуна о рационалном управљању и рентабилности. Одговорност за такво штетно половање сносили су у првом реду управници фабрика. Они су, пак, за сопствене неуспехе оптуживали синдикалне подружнице и њихово погрешно тумачење прописа. Синдикати, међутим, нису сносили у тим првим послератним данима велику одговорност за управљање. Управници појединих предузећа нису могли да избегну одговорност за нереално високе наднице, изостанак евиденције радног учинка, задржавање у фабрикама већег броја радника од потребног, плаћање радника који не раде или самовољно напуштају посао на неколико дана, као и за нелегално постављање нижих руководиоца и чиновника. Руководиоци појединих предузећа готово уопште нису водили рачуна о продуктивности рада код одређивања надница. Због тога је била честа појава пада продуктивности и до 50% у односу на предратну, а наднице су биле два до три пута веће од оних пре рата. Да би се раскрстило са дотадашњом праксом, увео ред, подигла продуктивност, снизили трошкови производње и завело рентабилно половање у фабрикама и рудницама, одлучено је да се изврши категоризација радника и нормирање рада.¹⁶

Јануара 1946. приступило се категоризацији радника према тежини посла, а том приликом извршена је основна подела на лаке и тешке. Подела је извршена према условима у којима су радили, па су у тешке раднике, у првом реду, уврштени они који су подносили велики физички напор, тешке спољне климатске услове, тешку климу у радионици, стално стајање, напрезање очију, напрезање слуха, те свакодневну опасност од несреће и велику одговорност. Сви остали радници били су уврштени у лаке раднике.¹⁷ Током 1946. године оваква подела се перманентно продубљивала и у оквиру ове две основне врсте додатно разграњавала, а пресудан чинилац за то је било отварање нових делатности које пре нису постојале у индустрији и рударству.¹⁸

16 АЈ, Ф. Министарство индустрије ФНРЈ (17), 17–5–5, Извештај о стању индустријских предузећа са конференције одржане 30. јуна 1945. године у Министарству индустрије ДФЈ, 12. јула 1945. године; Саша Илић, „Крах политике зарада и цена у лето 1945. године“, *Токови историје* 2/2020, 130.

17 АЈ, 17–5–5, Категоризација радника, 24. јануар 1946. године.

18 АЈ, 17–5–5, Разврставање радника и намештеника према тежини рада, 30. октобар 1946. године.

Категоризацију рада пратило је увођење радних норми,¹⁹ а тај процес је био вишеструко динамичнији у односу на дотадашњу праксу. Иако су категоризација и нормирање рада били у тесној корелацији, знатно више пажње посвећено је увођењу норми. Рад на увођењу норми почео је средином 1945. у покушају да се постави праг продукције коју је радник био у обавези да испуни, у почетку на дневном и месечном нивоу, а уласком у 1946. и на годишњем нивоу.²⁰ Параметри који су послужили као мера били су они из 1939. године.²¹ Међутим, пре рата у предузећима нису биле постављене норме, али се тачно знало колико један радник може произвести робе. Многа предузећа су за време рата изгубила личне архиве, па је и то отежавало посао на успостављању норми. Базични параметри често су занемаривани, а то је у појединим предузећима утицало на нерелативно нормирање рада. Илустративан је пример текстилне фабрике у Вучју где су норме биле постављене тако да их радници нису могли достићи и њихов рад је подбацивао за 24%, док су их у фабрици „Тивар“ из Вараждина радници пребацивали за 22%. Радници фабрике сапуна „Мерима“ превазилазили су норму од 5% до 30%. Неке фабрике нису успоставиле нормирање за све раднике, а пример је фабри-

19 Постојало је више врста норми. Највише примењене биле су норме радног учинка или радне норме. По начину утврђивања постојале су емпиријске (искуствене) и техничке норме. Прве су се заснивале на искуству стеченом у раду и оне су се утврђивале према резултатима постигнутим у претходном времену при датом раду. За разлику од емпиријских, техничке норме су биле засноване на научном испитивању сваке радне операције и свих могућности које она пружа у погледу производње. Посао утврђивања техничких норми није био једноставан и захтевао је специјалну стручност нормирца. Основно о чему се морало водити рачуна при постављању техничких норми било је то да се рад морао рашчланити на велики број радних операција. Проучавање радних операција доводило је не само до добро постављених радних норми него и до боље организације рада уопште. Добро постављене норме пружале су основу за планирање рада, награђивање радника, организацију ударничког такмичења, спровођење боље организације рада и, у коначном, доприносиле су напуштању старих, укорених навика у раду и прелазу на савршенију технику рада (АЈ, Ф. Министарство рада Владе ФНРЈ (25), 25–29–92, Биро за организацију рада, Норме). Норме је требало да служе као мерило интензитета радног улога и према томе као темељ за такмичења и централну статистику, а на крају и као основа за одређивање плата (АЈ, Савезна управа индустрије текстила, коже и обуће (185), 185–2, Записник пододбора стручног савета у Генералној дирекцији за савезну текстилну индустрију и свиларство са седнице одржане 4. фебруара 1947. године по предмету радних норми, 4. 2. 1947. године).

20 АЈ, 17–6–6, Реферат о раду наше индустрије, 1945–1946. година, 12–14.

21 АЈ, 41–215–366, Образложење оквирног плана индустријске производње за 1946. годину, 1–2.

ка хемијске индустрије „Solway“ у којој је свега 9% радника радило по норми, док су у ваљаоници предузећа у Зеници радне норме уведене тек 1. маја 1946. године. У предузећима дрвне индустрије оне уопште нису постављене, а у кожарској индустрији су уведене само у „Осјечкој творници коже“ и фабрици коже „Вошњак“. Утовар и истовар до средине 1946. није био нормиран, а радници цинкаре у Цељу су се често жалили јер се утовар у Трепчи плаћао више него у Цељу. Много је примера да норме уопште нису биле постављене или да су биле постављене нереално. Тако су у Борском руднику оне биле постављене на основама прогресивног акорда, који је омогућавао радницима веома високе зараде. То је значило да ако је радник премашио предвиђену количину продукције за 100%, његова надница је била два и по пута већа, те је примао три и по просечне наднице. У неколико предузећа, као што је рудник Трбовље и неке фабрике стакларске индустрије, уведен је акордни систем. У ливници у Варешу исто тако је уведен акордни систем, а радници су га успешно премашивали од 100% до 120%. Рудник Љубија имао је и пре рата акордни систем и он је уведен као норма. Пример добро постављене норме налазимо у предузећу „Бата“ из Борова, које је најпре увело норму од 600 пари ципела дневно, а предратна је била 800 пари. Када су поново вратили норму на 800 пари, режија се снизила за 50%.²²

Правилно постављене норме и систематизација места били су општеобавезни за сва државна и задружна предузећа, јер су ове мере директно или индиректно одређивале коначну цену продукта. Норме нису биле само питање рада као таквог, његовог побољшања и рационализације производње, већ су биле и регулатор надница. На први поглед, у неким гранама индустрије наднице нису учествовале са великим процентом у цени коначног продукта те гране, али када је у обзир улазила целокупна производња, надница је играла значајну улогу. Другим речима, без складног односа ових чинилаца

22 АЈ, 17–6–6, Реферат о раду наше индустрије, 1945–1946. година, 14. - Страдање инжењера и техничара у угљенокопима највише је погодило Босну и Србију, а то је утицало на пад квалитета стручног руководства у многим рудницима. Круто тумачење директива довело је до искључивања инжењера из система норми и премија, а то се непосредно одразило на опадање заинтересованости за рад. У неким рудницима се дешавало да због овог пропуста возач има исту плату као инжењер. У другим пак да директор басена (5.500 динара) има нижу плату од просечног копача (6.000 динара), док се у појединим рудницима дешавало да пословође напуштају своја радна места и добровољно се пријављују за најтеже јамске послове, јер је добар копач приходовао и до 9.000 динара („Situacija naših ugljenokopa“, *Narodna država I*, jul 1946. godine, 81).

није се могла остварити већа производња, снизити цене, а истовремено и уравнотежити наднице. Стога је у свакој грани индустрије истакнуто најбоље предузеће, које је било узор на који су се угледала остала и на основу кога се мерио успех. Норме, као категорије подложне перманентним променама, стално су контролисане, јер су техничким побољшавањем постројења и кадрова оне подлегале честим изменама и, паралелно с тим, њиховим усавршавањем морале су се повећавати. Тако су поједине текстилне фабрике у Србији правиле пропаганду кроз дневну штампу, истичући као подвиг рад појединих својих радника на три разбоја истовремено, наглашавајући притом да је одређени радник тиме премашио норму за неколико десетина процената, док су у Словенији радници радили са истим типом машина на пет разбоја. То је условило да се почне са квалитативном категоризацијом предузећа у оквирима исте индустријске гране, како не би долазило до парадоксалних ситуација да радници предузећа са продуктивнијом радном снагом буду у мање повољном положају од оних с нижом продуктивношћу.²³

Организација рада у предузећима била је, попут категоризације и нормирања рада, још један сегмент који је од првих дана саображан совјетским узорима. Покушаји да се рад устроји на научним основама, у циљу стварања потенцијала за максималну могућу рационализацију, наилазили су на велике потешкоће због недостатка кадрова стручних на пољу организације рада. Мишљење привредних руководилаца темељило се на савременим достигнућима индустријских држава, које су непрестано тежиле рационализацији као најсавршенијем облику производње. Под рационализацијом се тада сматрала израда што веће количине производа најбољег квалитета уз најнижу цену коштања, примењујући притом најмању потрошњу материјала и снаге у најкраћем времену. Међутим, постојала је и једна битна разлика у односу на схватање рационализације у капита-

23 АЈ, Ф. Генерална дирекција црне металургије Владе ФНРЈ (106), 106–23–41, Ревизија садашњих норми рудника „Мајданпек“, 5. 1947. године. - Управо је подвојеност норми у оквиру исте делатности натерала привредна министарства да се заједничком акцијом обрачунају са овом негативном тенденцијом која је претила да уруши привредне односе међу републикама. Прописи који су уследили били су општеважећи за целу земљу. О свести о значају проблема и одлучности руководилаца да хитно реше ово питање, говори податак да је извршено нормирање најпростијег физичког рада (АЈ, Министарство лаке индустрије Владе ФНРЈ (МЛИВФНРЈ), 10–6–6, Норме за ручну производњу, копање и пренос земље и начин нормирања при машинској производњи опеке и црепа).

лизму, а то је обавеза да се осигурају најбоље радничке зараде под најбољим условима рада.²⁴ Механизацијом технолошког процеса по узору на индустријски најнапредније земље требало је, у највишем степену, да се продукциони радни процеси што више аутоматизују. Другим речима, императив организације била је специјализација и подела рада. У том погледу модел бригадне организације, који је осмислио француски инжењер Анри Фајол,²⁵ а који су Совјети наставили да развијају током међуратног периода, прихваћен је као најприкладнији за југословенске услове. То је учињено благодаречи чињеници да је друштво тек изашло из рата, те је суштински још увек било милитаризовано. Бригадни систем, војнички устројен, био је заправо у организационом погледу заснован на начелу рашчлањивања радног процеса у фазе рада и у радне операције, у циљу постизања највеће производности с обзиром на радну способност појединог радника. Правилним организовањем рада по овом систему повећавала се продуктивност и снижавали су се трошкови производње. Предности овог колективистичког начина рада биле су у томе што је посао могао да се разложи и распореди по квалификацијама, чланови бригаде узајамно боље упознају, допуњују, подстичу и такмиче, а истовремено контролним органима је била олакшана присмотра над извршењем планских задатака.²⁶

Такмичење, још једна новина уведена у практичну примену, било је једно од главних обележја совјетске индустријализације 30-их година. Увођење такмичења покренуто је са идејом да се повећа производња. Његови почеци су везани за дане пре ослобођења, када су рудари угљенокопа у Србији покренули кампању за повећање продукције угља неопходног за покретање индустрије и огрев становништва. Са ослобођењем, такмичење је добило нову, организованију димензију, а све у сврху достизања предратног нивоа производње. Идеја је полазила од претпоставке да ће, кроз кампању такмичења, предузећа правовремено испунити производне задатке. Такмичења су почињала позивом предузећа из једне гране индустрије или рударства другом предузећу из исте гране, често из друге републике, а такмичење је потом добијало општи карактер, јер су позиву почињали да се прикључују и остали колективи из исте бранше. Материјал-

24 AJ, 25–29–92, Биро за организацију рада, Научна организација рада.

25 H. Fayol: *Critical Evaluations in Business and Management*, I–III, eds J. C. Wood, M. C. Wood, (London – New York: Routledge, 2002), II/1–220.

26 AJ, 25–29–92, Биро за организацију рада, Бригадни систем рада.

ни стимуланси служили су да подстакну ентузијазам радника, да их мотивишу да постигну што боље резултате, а најбоље индивидуалце и колективе чекале су материјалне награде и ударничке значке. На крају сваке недеље сабирали су се резултати, а потом је предузеће са најбољим постигнућима добијало прелазну заставицу, која је симболички представљала водеће место. Предузеће је прелазну заставицу носило до краја следећег недељног производног циклуса, када су се поново мерили резултати, после којих је оно задржавало прелазну заставицу или је, у случају лошијег пласмана, препуштало следећем најбоље рангираном радном колективу. Иста метода примењивана је и у самим фабрикама, где су се радници такмичили међусобно на сличним принципима, само што је најбољи радник на крају производног циклуса добијао ударничку заставицу. Поред повећања производње, такмичења су служила да се успоставе радне норме, стандардизује производња, повећа радна дисциплина, постигне рентабилност и да се предузећа организационо усаврше.²⁷

Такмичење у 1946. свело се у великом броју случајева на веће искориштавање радне снаге. Многа предузећа нису водила рачуна о физичкој издржљивости радника, па су били чести случајеви колабирања на радном месту, а неретко и болести и фаталних последица код радника на ризичнијим позицијама. Такмичења су давала и позитивне резултате јер су радници брже стицали знања путем усавршавања рада на машинама и алатима, а тиме су се усвајали минимуми техничких знања. Често је на такмичење неповољно утицала чињеница да на залихама није било довољно сировина или је био „премален“ кредит и то је психолошки деловало на раднике јер су се плашили да због такмичења могу остати без посла. Тако је у Железничком заводу у Марибору, где је радило 2.500 радника, такмичење наишло на отпор јер је кредит био предвиђен само за норма-

27 Milenko Filipović, *Obnova naše industrije, Prvi bilans*, (Beograd: Sindikalna biblioteka, 1946), 56–57; „Радни елан народа Југославије“, *Политика*, мај 1, 1946; „Основни задаци првомајског такмичења у нашим предузећима“, *Борба*, март 11, 1946. година. - Такмичења су била временски ограниченог трајања и према дужини трајања сврставана су у мала и велика. Највећа кампања током 1946. покренута је позивом на тромесечно првомајско такмичење. Почетку првомајског такмичења претходио је позив рудара Зенице рударима целе Југославије под паролем: „Рудари у обнови – 1946, срећно!“ Програм такмичења убрзо је постао општедржавни и обухватио је целокупну индустрију и рударство, а отпочео је 1. фебруара и трајао је до 1. маја 1946. Међутим, такмичење се није завршило 1. маја, већ је трајало са већим или мањим интензитетом током целе 1946. године (*Исто*).

лан рад. Ипак, кроз свеопште такмичење, које је примарно уведено због брже обнове, земља је, и поред бројних пропуста, успела да постигне велике успехе.²⁸

Тежња да се „по сваку цену“ одбаце наслеђени обрасци администрације, који су у смислу марксистичког погледа на свет припадали капитализму, имала је одраз и на промене у схватању значаја књиговодства у привреди. У циљу прецизније обраде свих економских индикатора, јавила се потреба успостављања другачијег типа административног пословања. Прелазак на планирање условио је усвајање совјетског типа (двојног) рачуноводства, познатијег као једнообразно рачуноводство. Нови тип униформисаног књиговодства, које је у новом систему обухватало велики број делатности унутар предузећа, стајао је у најтешњој вези са евиденцијом и статистичком службом у предузећима. Задатак новог књиговодства било је регистровање свих релевантних „стања и догађаја“ у индустрији са циљем да се формира виши облик статистичке евиденције који је требало да буде прегледан, заснован на најсавременијим научним принципима и изнад свега свеобухватан.²⁹

Предност једнообразног књиговодства састојала се у томе што је оно обухватало евидентирање свих сегмената производње и пружало тачне податке о целокупној привредној делатности предузећа, а то је омогућавало руководиоцу да може брзо и лако да увиди где су недостаци у раду и грешке. До доласка целовитих података у руке руководиоца фабрика, пет одељења рачуноводства предузећа морало је, свако на свом сектору, да обради податке, који су се потом уобличавали у једну целину и достављали управи.³⁰ То су била следећа одељења: књиговодствено одељење задужено за комерцијално-финансијски део пословања, одељење погонског књиговодства за евидентирање и контролу производње, одељење калкулација за обрачун цена по појединим производним фазама и по финалним про-

28 АЈ, 17–6–6, Реферат о раду наше индустрије, 1945–1946. година, 15–16.

29 АЈ, Ф. Генерална дирекција савезне металне индустрије Министарства тешке индустрије ФНРЈ (140), 140–5–19, Предлог за ликвидацију књиговодства-рачуноводства (његовог система, конта и методе „дугује-потражује“) и устројство јединствене техничко-економске евиденције, 1. 10. 1947. године.

30 АЈ, 836/III–3/4, Пропратно писмо секретара СКК ФНРЈ В. Стојнића Кабинету маршала Југославије у вези са достављањем извештаја о спровођењу одлуке АВНОЈ о једнообразном рачуноводству у државним привредним предузећима и стању спровођења валоризације, Београд, 11. октобар – 15. октобар 1946. године, 1–6.

изводима, статистичко одељење и одељење за планирање. На основу прецизних података руководиоцу је био олакшан посао и он је могао правилно да развија и унапређује предузеће, да зна његову рентабилност и да на основу свега настоји да посао води рационалније и економичније.³¹

Крајем 1946. године комисија је утврдила стање једнообразног рачуноводства у 377 предузећа. Прегледом су била обухваћена првенствено највећа савезна и републичка предузећа у којима је рачуноводствена служба била на вишем нивоу, јер су она располагала стручним кадровима, а многа од њих су се налазила у великим привредним центрима. По завршетку инспекције утврђено је да је једнообразно рачуноводство било потпуно уведено у 21%, непотпуно у 32%, у 9,5% се почело са увођењем, док се у 24% предузећа није уопште приступило увођењу а имала су уредно књиговодство и 13,5% није имало никакво рачуноводство или је било неуредно вођено. Ако се има у виду да је прегледан мањи број од свих државних привредних предузећа, може се закључити да је просечно стање код оних не-прегледаних било још слабије. Међу онима која су потпуно прешла на једнообразно рачуноводство предњачила су савезна предузећа и крупнија републичка предузећа. Неки од таквих примера су: „Икарус“, „Змај“, „Рогожарски“, фабрика мотора „ИМР“ у Раковици, фабрика цемента у Беочину, Осијечка ливница „ОЛТ“, затим фабрике сапуна „Шихт“, обуће „Бата“, плина „Руше“ и фабрика шећера у Чукарици, која је била једина шећерана која је увела једнообразно рачуноводство. Међу рударским предузећима истицали су се рудник и топионица „Трепча“, рудници Алексинац и Костолац, Трбовљански рудници, „КИД Јасенице“, рудник Крека.³²

Многа предузећа су стопирала свој прелазак на планско књиговодство јер су се придржавала расписа Министарства рударства ФНРЈ о стопирању увођења једнообразног књиговодства до 1. јануара 1947. године због израде новог рачунског плана. Код ових предузећа су постојали сви услови да се једнообразно рачуноводство правилно организује и уведе. На првом месту, постојала је добра општа организација, затим од раније уредно вођене рачунске књиге и добро организоване рачуноводствене службе. Руководства су у пуној мери схватила значај једнообразног књиговодства, а у тим преду-

31 АЈ, 106–3–9, Несређено рачунско-административно пословање, 12. 8. 1946. године.

32 АЈ, 836/III–3/4, 4–6.

зећима постојао је и добар стручни кадар са довољно иницијативе у раду. Предузећа у којима није потпуно уведено једнообразно рачуноводство била су углавном она индустријска и рударска којима је недостајало квалификованих чиновника. Сва су наилазила у свом раду на тешкоће при изради погонског обрачунског листа, а без решења овог проблема књиговодствено се није могао обухватити читав процес производње. Овој, најбројнијој категорији предузећа недостајао је један или више од пет неопходних елемената једнообразног рачуноводства. Таква су била предузећа: рудник Бор, текстилна фабрика „Вучје“, фабрика обуће „Пролетер“, фабрика хартије из Чачка, „Државна текстилна индустрија“ из Петровграда, државна текстилна фабрика „Југосвила“ из Марибора, државна текстилна фабрика „Југотекстил“ Марибор, текстилна фабрика „Ротекс“ из Марибора, фабрика ћилима из Сарајева, трикотажа „Шик“ и др. Прве две категорије су обухватале највећим делом индустријска и рударска предузећа, што указује на чињеницу да је увођење ове административне новине брже напредовало у индустрији и рударству него у другим гранама привреде.³³

Имплементација поменутих совјетских метода економског функционисања одвијала се у склопу свеобухватног процеса изградње командно-планске привреде. То су били неодвојиви рукавци главног тока економске трансформације оличеног у преласку на макро-економско планирање државе у привреди.³⁴ Изградња планских институција и доношење једногодишњег оквирног плана производње индустрије и рударства за 1946. годину били су потврда крупног искорака и решености да Југославија прва после СССР-а устоличи обрасце социјалистичке привредне праксе.³⁵ Други део тог процеса била је промена својинских односа. Конфискацијом и стављањем под

33 „Sprovođenje odluke AVNOJ-a o jednoobraznom računovodstvu u državnim privrednim preduzećima i stanje valorizacije“, *Narodna država*, II, Novembar 1946. godine, 23–26.

34 Александар Ракоњац, „Почеци привредног планирања у Југославији 1946. године – идеје, организација и институционализација“, *Токови историје* 2/2016, 151–176.

35 АЈ, Ф. Комисија за привреду Централног комитета Савеза комуниста Југославије, 507/XI–1/13, Основни принципи наше индустријске политике и планирања у привреди, II део – Генерална линија наше индустријске политике, 15–16; АЈ, 507/XI–1/21, Могућност и задаци планирања у привреди Југославије, 1; Архив Србије (АС), Планска комисија Народне републике Србије, 29–1, Обавезна упутства за организацију планских комисија на подручју НР Србије (1946. година).

секвестар приватне својине, после чега се у државним рукама нашло око 80% индустријских предузећа, скоро цела велетрговина и већина банака, југословенски комунисти су у своју корист решили прву фазу друштвене трансформације.³⁶ Обрачуном са домаћим крупним капиталистима, који је приведен крају пред изборе за Уставотворну скупштину, уклоњене су последње препреке правном уобличавању и спровођењу национализације кроз законодавне институције. Државни сектор привреде је овим потезима почео да добија обриси јединственог организма.³⁷ Начела Устава ФНРЈ обнародованог јануара 1946. године дала су потпуну могућност да се легалним средствима доврши процес друштвеног преображаја. Највишим правним актом држава је стекла потпуну моћ над свим сегментима друштва и тиме је дошла у позицију да ефикасно искористи све постојеће економске потенцијале земље зарад „заштите животних интереса и подизања благостања радног народа“.³⁸ Уставом је уобличена држава према совјетском узору и она је, према његовим одредбама, једина могла да креира правац економског развика путем општег привредног плана. У циљу извођења тако широке економске операције предвиђена је промена својинских односа у правцу преласка у државно власништво целокупне индустрије. Стварање снажног државног сектора као главног ослоња државе у развика привреде имало је да осигура последње кораке радикалне трансформације која је почела лета 1941. године.³⁹

Усвајањем закона о национализацији приватних привредних предузећа законски је обликована могућност подизања организације привреде на виши ниво. Извршена је категоризација предузећа према значају. Тада је груписањем предузећа од општедржавног значаја *de facto* створена савезна привреда. Над овом групом од око три стотине највећих предузећа искључиву надлежност је имала савез-

36 Архив града Београда, Легат Влајка Беговића, 2821–8, Социјалистички привредни систем, 3.

37 Александар Ракоњац, „Почеци национализације у Југославији – конфронтација комунистичких власти са крупним капиталистима током 1945. године“, *Наука и савремени универзитет 7 – Савремено друштво и наука*, I, (Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2019), 293–303.

38 АЈ, 836/III–1/12, Нацрт закона о национализацији приватних предузећа из 1946. године.

39 Najdan Pašić, Kiro Hadži Vasilev, „Komunistička partija Jugoslavije u borbi za izgradnju temelja socijalizma i za odbranu nezavisnosti Jugoslavije (1945–1948)“, *Prehled istorije Saveza komunista Jugoslavije*, (Beograd: Institut za izučavanje radničkog pokreta, 1963), 423–444.

на влада. Држава је, стварајући ову јединствену структуру којом је управљала преко административно-оперативних руководстава, креирала велики привредни систем путем кога је могла лакше да контролише ниже „спратове“ привреде.⁴⁰ Тиме су суштински тежње за економском интеграцијом Југославије коначно добиле израз у стварању јединствене наднационалне привреде, готово у целини у државном власништву.⁴¹

Решавањем питања својине држава је привела крају једно од најкрупнијих привредних питања и могла је да се у потпуности окрене организационој проблематици. Важан правац у организацији који су власти спроводиле односио се на питања устројства целокупног државног сектора привреде, јер се приступило реструктурирању система на вишем и нижем нивоу. Започети процес се ослањао на Лењинове идеје о гигантским предузећима и централизованом привреди, које је он развио тумачећи достигнућа савременог корпоративног капитализма,⁴² а које су током индустријализације 30-их година реализоване у СССР-у.⁴³ Корпоративизација индустрије, коју су одмах после

40 АЈ, 185–2, Списак генералних и главних дирекција Министарства индустрије ФНРЈ и индустријских предузећа која су под њиховим административно-оперативним руководством; Борис Кидрич, *Привредни проблеми ФНРЈ*, (Београд: Култура, 1948), 7–9.

41 АЈ, Ф. Председништво Владе ФНРЈ (50), 50–4–10, Списак предузећа општедржавног значаја, 31. 12. 1946. године; *Основни закон о државним привредним предузећима*, (Београд: Службени лист ФНРЈ, 1949). - Многим предузећима у приватном власништву одређен је статус у привредној хијерархији после доношења одлука о конфискации и на крају дефинитивним потврђивањем њиховог власничког статуса после национализације под крај 1946. Тада су многа додељена на управу републичким владама, док су друга регистрована као предузећа од општедржавног значаја и предата на газдовање савезној влади (АЈ, Ф. Министарство тешке индустрије Владе ФНРЈ (16), 16–13–17, Привремено решење министра индустрије ФНРЈ о уступању предузећа народним републикама, 1946. година; АЈ, Ф. Генерална дирекција савезне електроиндустрије (134), 134–5–22, Решење о уступању предузећа општедржавног значаја народним републикама, 3. 4. 1947. године; АЈ, Ф. Државни секретаријат за послове народне привреде (26), 26–90, Објава о регистрацији државног привредног предузећа општедржавног значаја „Фабрика шибца Долац на Лашви“, 20. 5. 1947. године).

42 Vladimir Ilić Lenjin, *Izabrana dela (mart 1919 – septembar 1920)*, XIII, (Beograd: Kulturna, 1960), 504–523; Evgenij Aleksejevič Preobraženski, *Nova ekonomika, Pokušaj teorijske analize sovjetske privrede*, I–II, (Zagreb: Centar za kulturnu delatnost, 1983), I/63–65.

43 Alec Nove, *Stalinism and After, The Road to Gorbachev*, (London – New York: Unwin Hyman, 1989), 28–29; Philip Hanson, *The Rise and Fall of the Soviet Economy, An Economic History of the USSR from 1945*, (London – New York: Routledge, 2014), 9

ослобођења почеле да спроводе комунистичке власти у Југославији, била је од самог почетка саставни део радикалних промена које су захватиле читаву привреду. Императив брзе транзиције у командно-плански привредни систем по узору на СССР налагао је редефинисање свих сегмената економског живота. Југословенско партијско и државно руководство је, угледајући се на совјетску праксу, почело да спроводи корпоративизацију на три нивоа. На другом, највишем спрату, држава је под својом командом обухватила целокупни државни сектор индустрије и рударства, створивши тиме јединствену хијерархијски монолитну организацију руковођења, док је паралелно с тим на првом спрату и у приземљу почела да врши реорганизацију индустрије. Ово преустројство имало је за циљ да све индустријске гране постави на модерним принципима. Стога је главни задатак планера био да се изврши ликвидирање неефикасних предузећа и да се фузионисањем већег броја мањих фабрика сличне делатности створе производне јединице које би заокруживањем комплетног процеса производње задовољиле све обрасце ефикаснијег пословања. Према њиховом схватању, то је требало да омогући пуну рентабилност производње. Тако фузионисаним крупним предузећима руководиле су главне управе и савезне дирекције, које су биле средња карика и везивно ткиво привредног система,⁴⁴ као непосредни заступник др-

44 Концепције КПЈ о државном руковођењу привредом захтевале су стварање организационих форми оперативнијег руковођења у прелазној фази те, у складу с тим, долази до оснивања главних управа пролећа 1946. године. Главне управе у Југославији ослањале су се на искуства главних и генералних управа („главки“) у СССР-у, по чијем су узору и настале. Њихова улога била је скопчана са потребом да се нађе средња карика између министарстава и предузећа, а својом основном командном функцијом надгледале су и руководиле радом предузећа из одређене гране. Поред главних управа, а са истим циљем форсирања веће индустријске производње, оснивају се и генералне (савезне) дирекције (управе). Основним законом о државним привредним предузећима донетим половином 1946. године држава је санкционисала ову новину, доделивши административно-оперативним руководствомима (АОР) знатна овлашћења у управљању предузећима. Ова руководства су тиме постала непосредни представник и чувар државних интереса у фабрикама, а уз највећа управна овлашћења припао им је и задатак да одређују директоре (АЈ, 17–11–11, Организација министарства индустрије ФНРЈ и индустријских предузећа као и других ресора; АЈ, 17–12–12, Оснивање, организација, овлашћења и надлежности главних и савезних управа; *Основни закон о државним привредним предузећима*, (Београд: Службени лист ФНРЈ, 1949). Ове институције, иако делови централног државног апарата, нису финансиране из буџета, већ од годишњег прихода предузећа из гране привреде за коју су биле задужене. То је значило да је величина средстава која су се сливала у директорски фонд директно зави-

жавних интереса у предузећима. Процес корпоративизације „одозго“ и „одоздо“ је довео до стварања једне заокружене суперструктуре, а државни сектор привреде постао је једна јединствена гигантска корпорација.⁴⁵ Имплементацијом ових економских мера по совјетском образцу на микро и макро нивоу ударени су стубови темељци формирању „привреде као великог економског система“,⁴⁶ а тиме су створене неопходне базичне претпоставке за отпочињање реализације Првог петогодишњег плана развоја привреде на начелима совјетске економске теорије и праксе.⁴⁷

Резиме

Завршетак Другог светског рата био је велика прекретница у историји југословенске државе. На власти се нашла политичка партија која је имала радикално другачији поглед на друштвено уређење у односу на оно које је владало у међуратном периоду. Комунистичка партија Југославије успела је у току Другог светског рата да створи респектабилну војну силу, уз чију помоћ је довршила ослобођење земље и тиме створила позиције за преображај друштва у правцу социјализма. У недостатку сопствених искустава управљања, југословенски комунисти су се ослонили на помоћ и искуства Совјетског Савеза, најближег савезника и покровитеља. Тако је совјетска командно-планска економија постала образац према коме је југословенски партијски и државни врх још пре краја рата започео да пре-

сила од испуњења плана за који су били надлежни кадрови ових институција. У случају да је одређено предузеће премашило планом утврђену квоту, 50% ванпланске добити ишло је у директорски фонд. Овим материјалним стимулансима власт је хтела да подстакне такмичарски дух и тиме повећа продуктивност индустрије (АЈ, 40–1–3, Извод из уводног реферата и закључне речи председника Привредног савета, 6–7; Petranović, *Politička i ekonomska osnova narodne vlasti*, 251–252).

45 АЈ, 106–4–10, Образовање главних управа у оквиру Министарства индустрије ФНРЈ, 6. 7. 1946. године; Dušan Bilandžić, *Kratak pregled razvitka društveno-ekonomskih odnosa u SFRJ 1945–1965*, (Београд: Ђуро Салај, 1965), 9; Александар Ракоњац, „Почеци корпоративизације државног сектора индустрије у Југославији (1945–1947)“, *Друштвене науке пред изазовима савременог друштва. Тематски зборник радова I*, (Ниш: Издавачки центар Универзитета у Нишу, 2016), 165–178.

46 Nikola Čobeljić, *Privreda Jugoslavije, Rast, struktura i funkcionisanje*, (Београд: Savremena administracija, Institut za ekonomska istraživanja, 1977), 11–18.

47 Arhiv Republike Slovenije, Kidrič Boris, 1381–2–1, Viljem Merhar: Vloga Borisa Kidriča pri nastajanju našega samoupravnega družbenoekonomskega sistema, 1–3.

обликује привреду. У југословенску економију уведене су практичне мере као што су норме и категоризација рада, организација рада на научним основама и „социјалистичко такмичење“, а све са циљем што оптималније поделе рада и постизања прогресивно веће продуктивности. Следствено томе је консолидован и модернизован рачуноводствени систем у предузећима применом совјетског једнообразног књиговодства, чиме су постављени и темељи савремене евиденције и статистике. Паралелно са израстањем институција за планирање привредног развоја одвијала се национализација приватног капитала, која је, суштински, омогућила да држава приступи реорганизацији привреде. Постављање нових организационих форми одвијало се кроз корпоративизацију целокупног државног сектора привреде на микро и макро нивоу, а из тог процеса државна привреда је израсла као једна јединствена гигантска корпорација. Овим је решено питање устројства привреде и недвосмислено је постављен путоказ пред доношење Првог петогодишњег плана убрзане индустријализације земље.

Sources and Literature

- Arhiv Grada Beograda. Fond 2821, Legat Vljajka Begovića.
- Arhiv Jugoslavije: Fond 10, Ministarstvo lake industrije Vlade FNRJ; Fond 16, Ministarstvo teške industrije Vlade FNRJ; Fond 17, Ministarstvo industrije FNRJ; Fond 25, Ministarstvo rada Vlade FNRJ; Fond 26, Državni sekretarijat za poslove narodne privrede; Fond 40, Privredni savet Vlade FNRJ; Fond 41, Savezna planska komija; Fond 50, Predsedništvo Vlade FNRJ; Fond 106, Generalna direkcija crne metalurgije Vlade FNRJ; Fond 134, Generalna direkcija savezne elektroindustrije; Fond 140, Generalna direkcija savezne metalne industrije Ministarstva teške industrije FNRJ; Fond 185, Savezna uprava industrije tekstila, kože i obuće; Fond 507, Komisija za privredu Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije; Fond 836, Kabinet maršala Jugoslavije.
- Arhiv Narodne banke. Fond 1/III, Narodna banka FNRJ (1945–1963).
- Arhiv Republike Slovenije. Fond 1381, Kidrič Boris.
- Arhiv Srbije. Fond 29, Planska komisija Narodne Republike Srbije.
- Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije. Fond Politička arhiva, SSSR.
- Dedijer Vladimir. *Veliki buntovnik Milovan Đilas, Prilozi za biografiju*. Beograd: Prosveta, 1991.
- *Henry Fayol: Critical Evaluations in Business and Management*, I–III, prir. J. C. Wood, M. C. Wood. London and New York: Routledge, 2002, II/1–220.

- Filipović, Milenko. *Obnova naše industrije, Prvi bilans*. Beograd: Sindikalna biblioteka, 1946.
- *Jugoslovensko-sovjetski odnosi 1945–1956, Zbornik dokumenata*, prir. dr Ljubodrag Dimić i dr. Beograd: Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije / Ministarstvo inostranih poslova Ruske Federacije, 2010. (cyrillic)
- Lenjin, Vladimir Ilič. *Izabrana dela (mart 1919 – septembar 1920)*, XIII. Beograd: Kultura, 1960.
- Kidrič, Boris. *Privredni problemi FNRJ*. Beograd: Kultura, 1948. (cyrillic)
- *Osnovni zakon o državnim privrednim preduzećima*. Beograd: Službeni list FNRJ, 1949.
- Preobraženski, Evgenij Aleksejevič. *Nova ekonomika, Pokušaj teorijske analize sovjetske privrede*, I–II. Zagreb: Centar za kulturnu delatnost, 1983.
- *Privredna politika Vlade FNRJ, Zapisnici Privrednog saveta Vlade FNRJ 1944–1953*, I–IV, prir. Miodrag Zečević, Bogdan Lekić. Beograd: Arhiv Jugoslavije, 1995.
- Vukmanović, Svetozar Tempo. *Revolucija koja teče, Memoari*, I–II. Beograd: Komunist, 1971.

- Beevor, Antony. *The fall of Berlin 1945*. New York: Penguin Books, 2002.
- Bilandžić, Dušan. *Kratak pregled razvitka društveno-ekonomskih odnosa u SFRJ 1945–1965*. Beograd: Đuro Salaj, 1965.
- Bourke, Joanna. *The Second World War, A People's History*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Calvocoressi, Peter et al. *Total War, The Causes and Courses of the Second World War*. London: Viking, 1989.
- Čobeljić, Nikola. *Privreda Jugoslavije, Rast, struktura i funkcionisanje*. Beograd: Savremena administracija, Institut za ekonomska istraživanja, 1977.
- Dimić, Ljubodrag. *Jugoslavija i hladni rat, Ogledi o spoljnoj politici Josipa Broza Tita (1944–1974)*. Beograd: Arhipelag, 2014.
- Förster, Alice, Birgit Beck. "Post-Traumatic Stress Disorder and World War II, Can a Psychiatric Concept Help Us Understand Postwar Society?" *Life after Death, Approaches to a Cultural and Social History of Europe During the 1940s and 1950s*, Collection of essays, eds Richard Bessel, Dirk Schumann. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Hanson, Philip. *The Rise and Fall of the Soviet Economy, An Economic History of the USSR from 1945*. London – New York: Routledge, 2014.
- Ilić, Saša. „Krah politike zarada i cena u leto 1945. godine“. *Tokovi istorije* 2/2020, 107–138. doi: 10.31212/tokovi.2020.2.ili.107-138
- Ilić, Saša. „Od nade do razočaranja – pomoć Sovjetskog Saveza u izgradnji jugoslovenske privrede (1945–1948)“. *Godišnjak za društvenu istoriju* 1/2016, 37–63. (cyrillic)

- Nove, Alec. *Stalinism and After, The Road to Gorbachev*. London – New York: Unwin Hyman, 1989.
- Pašić, Najdan, Kiro Hadži Vasilev. „Komunistička partija Jugoslavije u borbi za izgradnju temelja socijalizma i za odbranu nezavisnosti Jugoslavije (1945–1948)“. *Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije*, 423–468. Beograd: Institut za izučavanje radničkog pokreta, 1963.
- Petranović, Branko. *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*. Beograd: VINC, 1992.
- Petranović, Branko. *Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1969.
- Petranović, Branko, Sava Dautović. *Jugoslavija, velike sile i balkanske zemlje 1945–1948, Iskustvo „narodne demokratije“ kao partijske države*. Beograd: Istorijski institut Republike Crne Gore, 1994.
- Rakonjac, Aleksandar. „Počeci korporativizacije državnog sektora industrije u Jugoslaviji (1945–1947)“. *Društvene nauke pred izazovima savremenog društva. Tematski zbornik radova I*, 165–178. Niš: Izdavački centar Univerziteta u Nišu, 2016. (cyrillic)
- Rakonjac, Aleksandar. „Počeci nacionalizacije u Jugoslaviji – konfrontacija komunističkih vlasti sa krupnim kapitalistima tokom 1945. godine“. *Nauka i savremeni univerzitet 7 – Savremeno društvo i nauka I*, 273–282. Niš: Filozofski Fakultet Univerziteta u Nišu, 2019. (cyrillic)
- Rakonjac, Aleksandar. „Počeci privrednog planiranja u Jugoslaviji 1946. godine – ideje, organizacija i institucionalizacija“. *Tokovi istorije 2/2016*, 151–176. (cyrillic) doi: 10.31212/tokovi.2016.2.rak.151-176

- *Borba* (cyrillic)
- *Narodna država*
- *Politika* (cyrillic)

Summary

Aleksandar Rakonjac

Implementation of Soviet economic methods in the Yugoslav economy: industry and mining (1945–1947)

ABSTRACT: The end of the Second World War in Yugoslavia opened a number of issues related to the organization of the economy. Regarding the concept of building the economy and society, the Yugoslav communists had a clear vision of the future structure even before the end of the war. Strong political reliance on the Soviet Union, determined by the war alliance and ideological closeness, decisively influenced the choice of the economic model that was to be implemented in Yugoslavia. The transition to the Soviet-type command economy, with the aim of mastering and applying Soviet experiences in Yugoslav conditions, took place with the wholehearted help of the USSR. This paper will analyze how the methods from the Soviet economic practice were implemented in industry and mining during the two-year period of economic restoration.

KEY WORDS: industry, mining, Soviet economic methods, Yugoslavia, USSR, Communist Party of Yugoslavia

The end of the Second World War was a major turning point in the history of the Yugoslav state. A political party came to power with a radically different view of the social order from the one that ruled in the inter-war period. During the Second World War, the Communist Party of Yugoslavia, with the help of a respectable military force, managed to complete the liberation of the country and thus create conditions for the transformation of society towards socialism. Lacking experience in government, the Yugoslav Communists relied on the help and expertise of the Soviet Union, its closest ally and patron. Thus, Soviet command economy became a model according to which the Yugoslav party and state leadership began to reshape the economy even before the end of the war. Practical measures, such as norms, categorization of labor, organization of work on scientific ground and “socialist competition”, were introduced into the Yugoslav economy with the aim of optimizing the division of labor and achieving progressively higher productivity. Consequently, the account-

ing system in companies was consolidated and modernized by applying Soviet uniform bookkeeping, which laid the foundations for modern records and statistics. Along with building institutions for planning of economic development, there was nationalization of private capital, which essentially enabled the state to introduce the reorganization of the economy. The establishment of new organizational forms took place through the corporatization of the entire state sector of the economy at the micro and macro level, and from that process the state economy grew as a single giant corporation. The issue of the organization of the economy was thus unambiguously resolved and a roadmap was set before the adoption of the First Five-Year Plan for the rapid industrialization of the country.